

To cite this article: Avcı, M. (2020). Bâbürnâme'de Şehir Tarihçiliği: Gazne Örneği. International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS), 4(2), 187-204

Submitted: June 05, 2020

Accepted: July 27, 2020

BÂBÜRNÂME'DE ŞEHİR TARİHÇİLİĞİ: GAZNE ÖRNEĞİ

Mesut Avcı¹

ÖZET

Tarih araştırmaları içerisinde, tarihin diğer alanları kadar olmasa da, Şehir Tarihçiliği önemli bir yer işgal etmiştir. Konu bazı zamanlarda bir şehri tanıtırken müstakil bir eser olarak işlenmiş, bazı dönemlerde de bir kitabın içerisinde bir bölüm olarak kalmıştır. Bâbür Şah hatıratını kaleme alırken bir şehir tarihi yazmak için yola çıkmamıştır. Yaşadığı dönemde dolaştığı yerlerin birçok özelliğini bazen en küçük ayrıntısına kadar anlatmıştır. Bu anlatımlar sırasında dilinin sadeliği ve objektif anlatımı hatıratına ayrı bir özellik katmıştır. Hatıratının zengin içeriği içerisinde dikkat çeken bir diğer konu da Bâbürün adeta Şehir Tarihçisi edasıyla bir kısım şehirleri en ince ayrıntısına kadar anlatmış olmasıdır. Bâbür, bazı şehirlere olan hayranlığını ifade anlamında Şehir ile ilgili birçok ayrıntıyı anlatmıştır. Örneğin Semerkand'a olan hayranlığını şehri tanıtırken açıkça görmekteyiz. Bazı şehirleri de fetih maksatlı gittiği zamanlarda şehrin tarihini, kültürünü, dilini ve daha birçok konuyu ele alarak tanıtmıştır.

Bâbür'ün hatıratında ele aldığı şehirlerden biri de Afganistan sınırlarında yer alan Gaznedir. Bâbür, Gazne'yi tanıtırken, üç defa aldığı ve kaybettiği Semerkand kadar geniş tanıtmış olmasa da yeni gördüğü bir yer olması sebebiyle Gazne'yi birçok yönüyle ele almaya çalışmıştır. Bâbür Gazne'yi tanıtırken şehrin daha çok stratejik önemini ele almıştır. Bazen diğer şehirlerle kıyaslayarak Gazne'nin yerleşmeye uygun bir şehir olmadığını söylemiş olsa da, bir başka yerde ise şehirde bulunan farklı üstünlükleri de anlatmayı ihmal etmemiştir. Bâbüurname şehir tarihçiliği açısından incelendiğinde, herhangi bir şehir tanıtımı yapılırken şehir tarihçiliğinin gerektirdiği birçok hususa değinildiği rahatlıkla görülebilecektir. Bâbüurname'de ismi geçen şehirlerden biri de Gaznedir. Bâbür, Gazne şehrini tanıtırken kültüründen, dilinden, halkın inançlarından bahsedilerek şehir tarihçiliği açısından gerekli birçok noktayı ele almayı ihmal etmediği görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Şehir Tarihçiliği, Bâbüurname, Gazne

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, mesutavci@adiyaman.edu.tr

URBAN HISTORIOGRAPHY IN BABURNAMA: EXAMPLE OF GHAZNI

ABSTRACT

Urban Historiography has an important place in the history research, though not as much as other areas of history. While writing the memoir of Babur, he did not set out to write a Urban Historiography. He described many characteristics of the places he traveled during his life, sometimes in to the smallest detail. During these narratives, the simplicity of his language and his objective expression added a distinct characteristic to his memory. Another important issue in the rich content of his memoir is that Babur described some cities to the utmost detail, almost as a urban historian. Babur described many details about the city in the sense of expressing his admiration for some cities. For example, we see his admiration for Samarkand clearly when introducing the city. He introduced some cities by addressing the history, culture, language and many other subjects of the city when he was going for the purpose of conquest.

One of the cities that Babur addressed in his memoir is Ghazni, located on the borders of Afghanistan. Although Babur did not introduce Ghazni as widely as Samarkand, he tried to take Ghazni in many aspects because it was a new place. While introducing Babur Ghazni, he addressed more the strategic importance of the city. Although he sometimes said that Ghazni is not a suitable city to settle by comparing it with other cities, he did not neglect to mention the different advantages in the city. While promoting the city of Ghazni, it will be seen that he did not neglect to address many points necessary for urban historiography by talking about his culture, language and beliefs of the people.

Keywords: History, Urban Historiography, Baburnama, Ghazni

GİRİŞ

Bâbü'r ve Bâbü'rname

Bâbü'r, 14 Şubat 1483 yılında Fergana'da dünyaya gelmiştir. Babasının ölümü üzerine daha 12 yaşında iken Fergana'da tahta geçmiştir. 26 Aralık 1530 yılında Agra şehrinde ölmüştür. Mezarı Kabil'de bulunmaktadır.²

Onun "Bâbü'rname" adlı eseri dünyaca bilinen tanınan büyük bir eserdir. Bâbü'r 1525 yılından itibaren kaleme almaya başladığı ve ömrünün sonuna kadar yazdığı

² Claus Schönig, "Die Betrachtung der Natur im Baburname", *Beiträge zum Göttinger Umwelthistorischen Kolloquium 2008-2009*, Nşr. Bernd Herrmann. (Göttingen: OPAC, 2009), 235.

bu eser, birçok açıdan ülkemizde gerektiği kadar tanınmamış olsa da o günün tarihini bilmek açısından dünyanın en önemli eserlerinden biridir. Hatıratın bazı yıllara ait bölümleri kayıptır. Bu kayıp ya bu yıllara ait hatıratını yazılmamış olmasından veya yazılmış olan bu sayfalar zaman içinde kaybolmuştur. Hatırat üzerine çalışan araştırmacıların birçoğu bu sayfaların kaybolduğunu ifade etmişlerdir. Bu araştırmacılar içinde bir kısmı bu sayfaların Bâbü'r'den hemen sonra, oğlu Hü'mâyün'un saltanat döneminde kaybolmuş olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Bâbü'r-nâme hakkında kısa bir bilgi vermek gerekirse; ilk bölümde, Bâbü'r'ün, Mâverâünnehir ve çevresi hakkında yaşadıklarını yazmıştır. Fergana'daki birtakım şehirlerin özelliklerini ve Ömer Şeyh Mirza hakkında verdiği bilgiler vardır. Bâbü'r bu bölümde sürekli savaş durumunda olduğundan, daha çok savaşlarla meşguliyetini anlatmıştır. İkinci bölümde, Kâbil şehrini tanıtmakla birlikte burada yaşadığı veya duyduklarını anlatmıştır. Üçüncü bölümde Hindistan bölgesi ve çevresi ele alınmıştır. Hindistan'da, yeni tanıdığı şehirleri bir şehir tarihçisi gözüyle memleketin ayrıntılarına kadar giderek yaşam biçimlerini, âdetlerini ve inanışlarını incelemiştir. Bütün bu anlatıları adeta bir halkbilimci ve etnograf uzmanı gibi Hindistan ile ilgili çok önemli bilgiler aktarmıştır.³

Bâbü'r-nâme günümüze kadar çok çeşitli bilimsel araştırmalara konu olmuş ve bununla birlikte zaman içerisinde birçok farklı dile çevrilmiştir.⁴

Şehir Tarihçiliği Hakkında Kısa Bilgi

Şehir tarihçiliği çok geniş bir çalışma alanına sahiptir. Bir ele alırken şehrin, sosyal, iktisadi, dini, demografik, siyasi, coğrafi, edebi ve sanatı gibi daha birçok konu çalışma konularındandır. Şehrin tarihi topografyası, mimari yapısı, iktisadi durumun etkisinden gelen sosyo-iktisadi oluşumuyla birlikte dini oluşumu ve siyasi yönüne değinmeden bir şehirden bahsetmeniz mümkün olmayacaktır.⁵ Bu durum kendisi ile birlikte, bir şehri bütün bu yönleriyle tanıtmak için Şehir tarihçiliğinin veya tarihçisinin birçok farklı disiplinle birlikte çalışması bir zaruret haline gelmiştir.

³Mesut Avcı, *Erscheinungsform des Islam im Baburname*, (Berlin: Logos Verlag, 2017), 3.

⁴Konu ile ilgili daha geniş bilgi için Bkz: Avcı, *Erscheinungsform des Islam im Baburname*, 5-10; Henry Hofman, *Turkish Literature A Bio- Bibliographical Survey, Section III, Moslim Central Asian Turkish Literature Being in the Main*, (Utrecht: BRILL, 1969), 1-3: 162-191.

⁵Süleyman Faruk Göncüoğlu, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih için çağdaş bir metodoloj*, I. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018) 240.

Her ne kadar Şehir Tarihçiliği ile ilgili disiplinin tarihini çok eskilere götürmek mümkün görünmediği, ilk defa batıda çalışılmaya başlanmış olan şehir tarihçiliği daha sonra İslâm Tarihi alanlarında başlamıştır iddiasını ortaya atan Humphreys⁶ gibi bir kısım araştırmacıların iddialarına tamamen katılmak mümkün gözükmemektedir. İslâm tarihi incelendiğinde şehir tarihçiliği yazıcılığı İslâm'ın ilk dönemlerine kadar gitmektedir. Bunun örneklerini İslam Tarihinde görmekteyiz: Ömer b. El-Hattab (ö. 644), Abdullah b. Abbas (ö. 687) gibi bazı sahabeler ve Tâbiîn'den bazı ilim adamlarının Ka'be'nin tarihinden başlamak üzere şehirlerin tarihleri ile ilgili araştırmalarda bulduklarını görebilmekteyiz. Ka'be ile ilgili sadece İslâmi dönem değil, İslâmiyetten önce Ka'be'de bulunan bazı kitabeleri çözmek için, Yemen'den birisinin, Hıristiyan ve Yahudi bir din bilginin çağırıldığı gelen rivayetler arasındadır.⁷ Yine Hz. Ömer'in bir kısım fetihlerden önce veya sonrasında buralara giden komutanlardan bu şehirler ile ilgili bilgi vermesini istediği mektuplar göndermiştir. Konunun en güzel örneklerinden birisi; Kadisiye savaşında ordu komutanı olan Sa'd b. Ebi Vakkas'a savaştan sonra Kadisiye bölgesi ile ilgili bilgi istemesi; Sa'd'ın da Hz. Ömer'e bu bölgeleri tanıtan bir mektup göndermiş olması.⁸

İslam'ın ilk dönemlerinde fetihler sebebiyle şehirlerin tanıtımı, bazı şehirlerin dini yönden üstünlüklerinden (Mekke-Medine) dolayı bu şehirler hakkında çeşitli araştırmaların yapılmış olduğunu görmekteyiz. Bu araştırmalar da bizlere Müslümanlarda şehir ve bölgelerin durumları, orada yaşayan yerli halk ile ilgili araştırmaların İslâm'ın erken döneminde olduğunu göstermektedir.

Bu anlatılanlara örnek olabilecek önemli eserlerden biri Hasan-ı Basrî'nin bize kadar ulaşan "Fazâilu Mekke" adlı eseridir.⁹ Mekke tarihi üzerine yazılmış bir başka en eski ve aynı zamanda meşhur eserlerden olan Abdullah b. Ahmed el-Ezrâkî'nin (ö. 865) "Ahbaru Mekke ve Mâcâe fiha mine'l-Asar" adlı eseri bu çalışmalar içerisinde herkesçe bilinenlerdendir.¹⁰

Mısır, Endülüs tarihi ilgili ve daha birçok şehir ve bölgeyi tanıtan çalışmalardan günümüze ulaşmış veya ulaşmamış eserler ilk dönemlerde kaleme alınmıştır. En

⁶Stephen Humphreys, *İslâm Tarih Metodolojisi – Bir Sosyal Tarih Uygulaması*, trc. Murtaza Bedir, Fuat Aydın. (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 281-292.

⁷Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, I. Baskı (Mainz: BRILL, 1967), 1:193.

⁸Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, 1: 194; Yâkût el-Hamevî. *Mu'cemü'l-büldân*, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008), 4:292.

⁹Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, 1: 591-594.

¹⁰Muhammed b. İshâk İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010) 168; Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, 1: 334.

eski olmakla birlikte günümüze ulaşmış Mısır tarihi ile ilgili eser, İbn Abdi'l-Hâkem'in (ö. 871) "Futûhu Mısır ve Ahbaruhâ" adlı eseridir.¹¹

Bu yazılanlara İslâm öncesi ve sonrası Arap tarihi ilgili yazılmış eserler de eklendiğinde konu ile ilgili çalışmaların toplamının bilinenden çok daha büyük olacağı aşikardır. Yukarıda da ifade edildiği gibi Şehir Tarihi çalışmaları yaparken başka ilim dallarından da faydalanmak gerekmiştir. Örneğin, Siyer ve Tarih yazımında meşhur olmuş aynı zamanda şehir tarihleri ile ilgili yazdıkları eserleriyle tanınan müellifler vardır. Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ el-Ezdî (ö. 774), Emeviler zamanında yaşanan olayları kaleme almıştır. "Futûh's-Şam" ve "Futûl-Irak" adlı eserleri elimize ulaşmamış olsa da Taberî (ö. 923) onun eserlerinden birçok nakilde bulunmuştur.¹²

Bu örneklerden biri de Siyer'de ve Megâzî sahasında meşhur olmuş, bunun yanında çeşitli bölgelerin fethi ile ilgili yazmış olduğu eserlerle tanıdığımız el-Vâkidî (ö.823)'dir. "Ahbaru Mekke", "Futûhu's-Şam", "Futûhu'l-Irak", "Futûhu'l-Cezire ve'l-Hâbur ve Diyarbekr fi'l-Irak", "Futûhu Mısır", "Futûhu'l-Behsâ" (Mısır'da bir yer), "Futûhu'l İfrikıyye", "Futûhu Amîd ve Kitâbu Emri'l-Habeşe ve'l-Fil" adlı eserlerinin birçoğu günümüze kadar gelmiştir.¹³

Mekke ve Medine tarihi ile ilgili yazılan eserleri tanıtmaya makalenin hacmi yetmeyecektir. Fakat İbnü'n-Nedîm'in¹⁴ ve Fuat Sezgin'in¹⁵ eserleri incelendiğinde Tarih, Meğazi, Siyer¹⁶ gibi Şehir tarihi ile ilgili yazılan birçok eser görülecektir.

Gazne Tarihi

Afganistan'da eski şehirlerden olup, 68° 18' doğu, 33° 44' kuzey tarafında, deniz sınırından 2350 m. yükseklikte, Argandâb ile Tarnak nehirlerinin aktıkları yöne doğru kurulmuştu. Adeta Kuzey Afganistan'ın başkenti konumunda Kâbil şehrine

¹¹Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, 1: 355-356.

¹²İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 142-143; Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, 1: 308-309.

¹³İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 150-151.

¹⁴İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 140-178.

¹⁵Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, 1: 294-297.

¹⁶Sîret ve siyer Hz. Peygamber'in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu daldaki yazılan eserler için terim olarak kullanılmıştır. "Savaş yeri, savaş ve savaş hikâyeleri" anlamındaki mağzât kelimesinin çoğulu olan megâzî ise Resûl-i Ekrem'in gazve ve seriyelerinin tarihine ve bu konuda yazılan kitaplara isim olmuş, siyer kelimesinin eş anlamlısı halinde hem kendi başına hem siyerle birlikte kullanılmıştır. Mustafa Fayda, "Siyer ve Meğâzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 324-326.

geçtikten sonra, bugün önemsiz bir yerdedir.

Gazne tarihinin başlangıcı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu şehrin Batlamyus'un¹⁷ Gazaca ve Yunanlıların Gazos dedikleri şehirlerden biri olduğuna inanılmıştır. M.S. VII. Asırda Budizm o bölgelerde yaygın inanış idi. Böylece ismini bu şehirden almış olan Gazneliler hanedanının saltanatı devrinden sonradır ki, Gazne meşhur olmuştur. Gazne'nin Samaniler devletine dahil olup olmadığı hala kapalılığını korumaktadır. Para basılan şehirlerden sayılmış olsa da bu hususta en yaygın görüş, para bastırılan şehirlerden olmadığı görüşü daha yaygındır.

Gazne, özellikle şehrin isminin de ismiyle anılan Gazneli Mahmud döneminde önemli bir konumda bulunmuştur. Gazneli Mahmud 998'de hükümdar olunca ülkesinin başkenti Belh olmasına rağmen Gazne, Hindistan yolunun en stratejik yerinde bulunmasından dolayı önemi ortaya çıkmıştı. Nişâbur, Herat ve Belh'te basılan sikkeler daha önemli olmakla birlikte, aynı zamanda Gazne de Mahmud'un sikke bastırıldığı yerlerden birisi idi. Gazneli Mahmud'dan sonra şehir birkaç defa el değiştirdi. 1216 yılında şehir Hârizmşahlılar'dan Aladdin'in eline geçmiştir. Fakat Moğollar tarafından tekrar indirilmiştir. Cengiz Han oğlu Ogoday'ı Gazne üzerine göndermiştir. O da şehri 1221 de aldıktan sonra ahalisini büyük bir kısmını öldürmüş, geri kalanını esir olarak götürmüştür. Bu tarihten sonra Gazne bir daha kendine gelememiştir. 1332 yılında bu şehri ziyaret eden İbn Battûta orada harabe yığınları dışında bir şey bulamamıştır. 1839-1842 yılındaki savaşlarda İngilizler tarafından ele geçirilmiştir.¹⁸ İngilizlerin bu işgali 1880 yılında sona ermiştir. Gazne 1979'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin askeri müdahalesine uğramış ve Sovyet-Afgan birlikleriyle Afgan mücahidleri arasında şiddetli çarpışmalara sahne oldu. Afgan Mücahidler şehri 1981'de kısa bir sürede ele geçirdiler.

Bugün Gazne vilayetinin merkezi olan şehir Kâbil-Kandehar yolu üzerinde yer alır. Afganistan'ın önde gelen ticaret ve sanayi merkezlerinden biri olan Gazne'de kürk, ipek ve tarım ürünleri ticareti yapılır. 1982'de vilayetin nüfusu 676416 olup bunun 31.985'i Gazne şehrinde yaşıyordu. Halkın çoğu Sünnî'dir ve dil olarak Farsça konuşulur. Sultan Mahmud, Mes'ud ve İbrâhîm'in türbeleri burada

¹⁷ *Batlamyus*: İslâm astronomisi üzerinde önemli etkileri olan İskenderiyeli astronom, matematikçi, coğrafyacı ve müzik bilgini. Bkz: Cengiz Aydın-Gülseren Aydın, "Batlamyus", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları* (İstanbul, TDV Yayınları, 1992), 5: 196-199.

¹⁸ M. Longworth Dames, "Gazne", *İslâm Ansiklopedisi*, (Eskişehir: MEB Devlet Kitapları, 2001), 4: 741-742.

bulunmaktadır.¹⁹

Gazne'nin ilk defa Hz. Osman döneminde fethedildiğini kaynaklarımızda okumaktayız. Basra Valisi Abdullah b. Âmir, Abdurrahman b. Semüre b. Habîb b. Abdişems'i Sicistan valiliğine tayin etmiş, Abdurrahman da bu bölgeye hareket etmiştir. Bu bölgelere hareketi sırasında birçok bölgeyi de hakimiyeti altına alarak antlaşmalar yapmıştır. Abdurrahman daha sonra Kâbil ve Gazne olarak bilinen Zâbulistan bölgelerine girerek buraları fethetmiştir.²⁰ Fakat bu bölgeler Abdurrahman'ın buradan ayrılmasıyla tekrar isyan etmişlerdir. 663-664 yılında Abdurrahman isyan etmiş olan bu bölgelere tekrar gelir. Gazne halkıyla savaşır burayı tekrar alır. Daha sonrasında Kâbil'e doğru hareket eder.²¹

Gazneliler döneminde Gazne kayalık bir tepenin çevresine kuruluydu. Şehrin kalesi öyle sağlam bina edilmişti ki, neredeyse bu kayaların içi oyularak şehir inşa edilmişti. Şehrin her iki tarafında da dört kapısı olan surlarla çevrili çok sayıda çarşı vardır. Bu çarşıların çevresinde halkalar halinde gitgide genişleyen mahalleler, küçük pazarlar ve evler bulunmaktaydı. Arkeoloji çalışmalarında İtalyan kazı ekiplerinin meydana çıkardığı, mirza dönemlerine ait diğer saraylar, dönemin beylerine ve önemli şahsiyetlerine ait yapılar, birkaç bin fili besleyebilecek ahırlar doğu tarafında bulunan tepelerin eteklerinde veya Gazneli Mahmud'un anıtmezarının ve mükemmel süslemeleriyle kiremit taşlardan yapılmış, I. Mesud ve Bahram Şah kulelerinin bulunduğu yüksek platoda dizilmekteydi.

Büyük İslâm bilginlerinden olan, Horasan'da doğan el-Bîrûnî 1207'de Gazne'ye gelmiştir. Bu şehrin matematik, astronomi, tıp ve coğrafya bilgisiyle yeni kazanımlar getirmiştir. Yine bu dönemde, Gazne Batı İran'dan başlayarak Ganj Vadisine kadar uzanan büyük bir imparatorluğun başkentiydi. O dönemlerde büyük sulama projeleri sebebiyle barajlar yaptırılmış, fakat bugün bu barajlardan sadece biri ayakta. Bir dönemler verimli ve uygar topraklarının yerini 1230 m. yüksekliğinde çorak, ıssız bozkırlar almıştır. Bu şehri ilk defa Afganistan'ın dağlık bölgelerinden gelmiş olan Gûrlular yıkmışlar (1050-1051) ve aldıkları “dünyayı ateşe verenler” lakabını da bu yıkımlardan dolayı almışlardır. Daha sonra da Cengiz Han'ın -Yukarıda da ifade edildiği gibi – gönderdiği ordular yakıp

¹⁹Enver Konukçu, “Gazne”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 479-480.

²⁰İzzeddin İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, trc. Heyet, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 2: 614; İbn Sa'd, Muahammed b. Sa'd b. Meni el-Haşimî el-Basrî, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, trc. Abdurrahman Elmalı-Mehmet Akbaş (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), 7: 49.

²¹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 284.

yıkmıştır (1221). 16. yüzyıla gelindiğinde şehir harap hale gelmişti. Bir atasözü şöyle demektedir: “Tanrı madem Gazne'yi yarattı, cehennemi yaratmasaydı da olurdu!”²²

Bâbüv ve Gazne

Aslında Gazne vilayeti de yine Kâbil'in vilayetlerindedir. Fakat Bâbüv'ün Gazne ile ilgili de ayrıntı denebilecek kadar bilgi vermiş olmasından dolayı Gazne'yi şehir tarihi açısından görmezden gelmenin uygun olmayacağı aşıkardır. Her ne kadar bugün önemini yitirmiş bir şehir görüntüsü vermiş olsa da, Bâbüv döneminde stratejik önemi olan bir şehirdir. Bu yüzden Bâbüv'den önce birçok devlet tarafında işgal edilmiştir.

Bâbüv, Gazne'nin fethini şu şekilde anlatmıştır:

ربيع الاول اى نيك او اخريدا تيكرى تعالى فضل و كرمى بيله كابل و غزنى نيك و ولايتى ثانى بى جنك و جدل ميسر و مسخر قيلدى

“Rebûlevvel ayının sonlarında (Eylül) Yüce Allah'ın lütuf ve keremiyle Kâbil ve Gazne vilayetinin elde edilmesi muharebe ve mücadele olmadan kolay bir şekilde gerçekleştirildi.”²³

Bâbüv'ün gözünde Gazne'nin Semerkand gibi veya bir Kâbil gibi değeri yoktur. Bâbüv için burası vazgeçilemeyecek bir yer değildir. Bunu şu şekilde anlatmıştır:

اسر و محقريردور پادشاه لار كيم هندوستان و خراسان الارنيك تحت ضبطى دا ايكاندور باوجو و خراسانات نچوك مونداق محقريرنى پاى تخت قيلدیلارا يکين هيشه تعجب قيليلور

“Gazne çok hakir bir yerdir. Hindistan ve Horasan'ı idareleri altında bulunduran padişahların, özellikle de Horasanlıların böyle hakir bir yeri nasıl payitaht yapmış olduklarına hayret edilir.”²⁴

Tarihte, Bâbüv'ün Gazne için hakir bir yerdi sözünü haklı çıkaran bir takım hadiseler de yaşanmıştır. Örneğin, Gazne hükümdarı Mes'ud b. Mahmud döneminde Gazne'de olan bir selden bahsedilir (1030). Bu selde binlerce kişinin boğularak öldüğü, halkın birçok şeyini kaybettiğini bunun üzerine Sultan Mes'ud'un o dönemde halka bir milyon dirhem sadaka dağıttığı, Âlimlerden ve

²²Jean-Paul Roux, *Büyük Moğlların Tarihi BABUR*, çev: Lale Arslan-Özcan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008, 230-231.

²³Bâbüv-nâme: 128a. (Bâbüv-nâmeden aldığımız bölümleri bu şekilde numaralandırmamızın sebebi, Beverdige'nin Haydarabad tıpkı basımı ve Reşit Rahmeti Arat'ın Türkçe'ye çevirdiği Bâbüv-nâme'de sayfa numaralarını bu şekilde vermiş olmalarını esas alarak, dipnotlarda da bu şekilde verdik.)

²⁴Bâbüv-nâme: 138b.

reyadan fakir birçok kimseye maaş bağladığı söylenmiştir.²⁵ Bu ülkenin durumu ile ilgili bir başka örnek; yine Mes'ud döneminde ülkede şiddetli bir kuraklığın olduğundan bahsedilir. Halk yağmur duasına çıkmış, fakat yağmur yağmamıştı. Arkasından korkunç bir veba salgını. Bu birbirini takip eden iki hadisede binlerce kişinin öldüğü söylenmektedir. Örneğin, İsfahân'da birkaç gün içinde kırk bin cenazenin defnedildiği rivayet edilmiştir.²⁶ Buna benzer birçok hadisenin meydana geldiği düşünüldüğünde Bâbü'r'e hak verilmektedir.

Gazne'nin, Bâbü'r'den öncede istila sırasında harap edildiğini öğrenmekteyiz:

سلطان زمانیدا اوج تورت بند بار ایکاندور بر بندا و شبوغزنی سوی دا غزنی دین شمال ساری
اوج مغاج سویوققاری سلطان بر اولوق بندی سالیب تور بو بندنیک بندلیغی قرق المیک قاری بولغای
اوزوهوغی تخمینا اوج یوز قاری بولغای سوقی اندا ذخیره قیلب بقدر احتیاج ایکن کا سو اچارلار علا
الدین جهانسوز غوری بو ولایت مسلط بولغاندا بو بندنی بوزوتور و سلطان نیک اولادی نیک بیار مقابرنی
کویذ شهر غزنی نی بوزدبتورو بتور ایلنی تالا بتور اولتور و تبو قتل دبور غلوغ دین دقیقه نامرعی
قویمایدور

“Sultan (Mahmud) döneminde (998-1030) üç dört bendi varmış. Bendlerden birisi Gazne suyunda, Gazne'den kuzey yönüne doğru üç yığaç uzaklıkta ve suyun üst tarafındadır. Burada Sultan büyük bir bend inşa etmiş; Bendin yüksekliği kırk elli karı ve uzunluğu da tahmini olarak üçyüz karı kadardır. Suyu burada toplayıp ihtiyaç miktarınca ekinlere verilirmiş. Alaeddin Cihansüz Gûri* bu vilayete saldırdığında bendi tahrip etmişti. Sultanın çocuklarının çoğunun kabirlerini de tahrip etmiş, Gazne şehrini yakmış, ahalisini öldürüp mallarını da yağmalamıştı. Öyle ki katliamın ve tahribatın arkasından geride görülecek hiçbir şey bırakmamıştır.”²⁷ Daha sonraki devam eden bölümde Bâbü'r, Bendlerin tamiri için kendi adamlarından bazılarını görevlendirdiğini ifade etmiştir. Fakat bir kısmını tamir etmiş bir kısmı da tamir edilemeyecek kadar harap olduğu için harap şekilde bırakılmıştır. Yukarı bölümde Gazne'nin kısa tarihini anlatırken Gurluların yaptıkları tahribattan kısaca bahsetmiş idik. Bâbü'r bu tahribatın mezarlara kadar gittiğini anlatmasıyla aslında tahribatın büyüklüğünü bizlere göstermiştir.

Tarihî, Coğrafi ve İklim Bilgileri

Bâbü'r, bütün şehirleri tanıtırken yapmış olduğu gibi buda da Şehrini kısa ve önemli

²⁵İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 8: 31.

²⁶İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 8: 41.

*Gûrlular'ın hükümdarı Sultan Bahaeddin'in oğludur. Babasının 1149'daki ölümünden sonra tahta geçmiştir. Hükümdarlığı boyunca ihtiraslarının ve yayılımcı politikasının etkisiyle topraklarını genişletti. 1161 yılında ölmüştür.

²⁷Bâbü'rname: 138b, 139a.

gördüğü tarihi ile ilgili bilgi vermiştir. Gazne'nin buraları fetheden kişilerce nasıl bir öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Daha sonrasında ise coğrafik olarak Gazne'nin bulunduğu yer ve komşuları ile ilgili bilgi vermiştir. İklimi hakkında çok fazla olmasa da bilgi verilmiştir.

سبكتكين بيله سلطان محمود نيك واولادى نيك پاي تخی زنى ايكاندور بعضى غزنین هم بتیب
تورلار سلطان شهاب الدين غورى نيك هم پاي تختى بو ايكاندور

اوجونجى اقليم دين دور زابل هم ديرلار زالمستان بو ولايت تين عيارت تور بعضى قندهار نى هم
زابلستان داخلى توتوبتورلار كابل دين غرب قه باقه اون تورت يغاج يولدور بويولنى بارلار تانك بشيدا
غزنى دين تبراب ايكى نماز اراسى و نماز ديكر كابل غه بار لیب تور ادينه پور كيم ازن اوج يغاج يول
دور يولى نيك يمانيلیغى دين هر كز كوندا كيليكان ايماس

محر ولايت تور رودى تورت پش تيكرمان سوى بولغای غزنى نيك شهرى ينه تورت پش كينتى
اوشبو سو بله معموردور

“Sebük-Tegin* ile (Hindistan fatihi) Sultan Mahmud'un (Gaznevi) ve oğlunun payıtahtı Gazneymiş. Bazıları Gaznin diye de yazmışlardır. Sultan Şehabeddin Gûrî'nin de payıtahtı orasıymış.

Gazne üçüncü iklimdendir; Zâbil de denilir. Zâbilistan bu vilayetten ibarettir;* bazıları Kandeharı da Zâbilistan'a dahil eder. Kâbil'den batıya doğru ondört yığaç mesafededir. Bu yolu yürüyenler tan ağarırken Gazne'den hareket edip iki namaz arasında veya ikinci namazı vaktinde Kâbil'e varır. Adinapur ise onüç yığaç* mesafededir; fakat yolunun kötülüğünden hiçbir vakit bir günde gidilmiş değildir. Küçük bir vilayettir. Çayının dört beş değirmen işletecek kadar suyu vardır. Gazne şehri ve dört beş köyü bu suyla, dört beş köyü de Yer altı suyu ile sulanır.”²⁸

Gazne şiddetli soğuk olabilecek bir bölgede olduğunu en güzel şekliyle Bâbü'r şu şekilde anlatmaktadır.

عراقين و اوزربيجان دا سلطانيه بله تبريز ساوق لوق بيله شهر نى

*Gazneli devletinin kurucusu, Gazneli Mahmud'un babası, 997 yılında ölmüştür.

*Zabil, (Zabilistan, Zabulistan), Gazne'nin daha önceki ismi veya Gazne ile birlikte kullanılan bir diğer ismi olduğu anlaşılmaktadır. İbnu'l-Esir'de de bununla ilgili bir ifade bulmaktayız: “Abdurrahman sonra Kâbil ile Gazne diye bildiğimiz Zabulistan vilayetlerine giderek buraları fethetmişti.” İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 2: 614.

*Yığaç: Zamana ve bölgelere göre değişiklik göstermiş olan uzunluk ölçüsü. Bâbü'r döneminde bu ölçüm kriterlerinin tam tesbitini yapmak zor. Ancak bugünkü ölçülere göre dört ile sekiz ingiliz mili arasında değişmektedir (Beverdige). Yığaç terimi Farsça nüshada ferseng ile tercüme edilmiştir. Radloff, ağaç (Osm. Azer.) “6,4-7,4 km”, (Krm) “aşağı yukarı 70 cm”, yığaç (Çağatay dilinde) “aralarındaki üçüncü bir şahsın sesini işitebilecekleri kadar birbirinden ayrı bulunan iki kişi arasındaki uzaklığın üç misli”... bütün bu örnekler bu ölçü biriminin zaman içerisinde bölgelere göre değişiklik gösterebileceğini bize kanıtlamaktadır.

²⁸Bâbü'rname: 137b.

Irakeyn* ve Azerbeycan'da Sultaniye ile Tebriz soğukluğuyla meşhur olduğu gibi, bu vilayetle arasında da Gazne ile Hârizm soğukluğuyla meşhurdur.”²⁹

Halkı ve İnançları

Bâbü'r'ün şehirlere tanıtırken temel kriterlerinden biri belki de en önemlisi yöre halkının inançlarıdır. Müslüman toplumları anlatım tarzı diğer inanç sahibi toplumları anlatmasından farklıdır. Ayrıca kişinin Müslümanlığının yanında Hanefî mezhebinden olmasının da ayırıcı özelliklerinden önemle bahsetmiştir. Bâbü'r, Hanefî mezhebini diğer mezheplerden üstün bir tavırla anlatmıştır.

کابل غه باقه غزنی همیشه ا رزانلیق دور ایلی حنفی مذهب لبق پاکیزه اعتقاد لبق مسلمان ایل دور سه ما هه دار ایلی خیلی باردور اهل و عیال لاری بیار محفوظ و مستور دور ملا عبد الرحمن غزنی نیک اکابر یدین ایدی وانشمند کیشی ایدی همیشه درس ایتور ایدی بسیار متدین و متقی و پر هیزکار کیشی ایدی ناصر میرزا اولکان یلی عالم دین تعل قیلدی

“Göçebeleri Hezareler ve Afganlardır. Gazne, Kâbil'e oranla daima ucuzdur. Ahalisi Hanefî mezhepli, temiz itikatlı ve Müslüman bir halktır. Üç ay oruç tutanları çoktur. Aile ve kadınları çok muhafazakar ve kapalıdırlar.

Molla Abdurrahman, Gazne'nin büyüklerindendi. Âlim adamdı ve daima ders verirdi. Fevkalade dindar, Allah'tan korkan ve kendini yanlışlara karşı koruyan bir adamdı. Nâsır Mirza* öldüğü sene (1515) vefat etmiştir.”³⁰

Gazne'de yaşayan bunun dışındaki bir kısım halklarda Gazne dağlarında yaşarlar ve bunlar hakkında Bâbü'r fazla bir bilgi vermemiştir:

غزنی تاغلاریدا هیزاره و نکدری دور هزاره و نکدری اراسیدا بعضی مغولی تیل بیله حکایت قیلورلار

“...Gazne dağlarında da Hezare* ve Nekderiler* oturur. Hezera ve Nekderilerin

*Irakeyn: Kuzeybatı İran (Irak-ı Acem) kesimi ve Bağdat ve yöresine (Irak-ı Arap) verilen isimdir.

²⁹Bâbü'rname: 139a.

*Nâsır Mirza, Ömer Şeyh Mirza'nın üçüncü oğludur. Bâbü'r'ün küçük kardeşi; iki üç yıl kadar Bedaşa'n'da hüküm sürmüştür. 1515 yılında ölmüştür.

³⁰Bâbü'rname: 138a.

*Hezeralar, Afganistan'ın dördüncü büyük topluluğu olduğu rivayet edilmektedir. Bir kısmı hariç halk Farsça konuşur. Halkın çoğunluk kısmı Sünnîdir. Ama içlerinde Şîî-İsmailî olanlar da vardır. Büyük ihtimalle aslen Moğullardan gelme oldukları düşünülmektedir. 20. yy da bölgedeki savaşların etkisiyle fakirlik bölgeyi etkilemiş ve insanlar Kâbil, Herat, Pakistan ve İran gibi başka devletlere ve büyük şehirlere göç etmişlerdir. Daha geniş bilgi için Bkz: Mesut Avcı, *Ethnien in Zentralasien im Baburname* (Kircheim: Verlagshaus Schlosser, 2019), 77-78.

*Nekderiler ile ilgili Hezeralara, yakın bilgiler dışında çok fazla bilgiye sahip değiliz.

bazı kabileleri Moğul dilini konuşurlar.”³¹

Aynı zamanda bölgede yaşayan halkın batıl inanışları da Bâbü'r'ün dikkatini çekmiştir. Aslında Bâbü'r batıl inançlar hususunda hemen teslim olmak yerine, bu inanışın kökenine gitmeye gayret etmiştir. Bunun en güzel örneklerinden birisi de şudur:

دیدیلاز غزنی نیک کینت لار یدا بر مزار باردور کیم صلوات ایتقاج قبر متحرک بولورلر باریب ملا حظ قیلیدی قبر نیک تبراتکانی محسوس بولدی سونکرا معلوم بولدی کیم مجاورلار نیک تزویری ایکاندور قبر نیک اوستکا بر جلیه یسابتورلار هر زمان جلیه غه یتکادورلار جلیه تبراکاج قبر اتبراتکان دیک محسوس بولادور نچوک کیم کیمه کا کیر ماکان ایل کیمه کا کیر کاج ساحل متحرک محسوس بولور بویوردوم کیم مجاورلار جلیه دین یراق تور دی لار هر نچه صلوات ایتی لار قیردا حرکتی محسوس بولمادی بویوردوم جلیه نی بوزوب فبر نیک اوسیتدا کین قیلد یلار مجاورلارنی بو حرکت تین تهدید بله منع قیلیدی

“Gazne köylerinin birinde bir mezar olduğunu ve salavât okuyunca sallandığını söylediler. Gidip görüldü ve kabrin sallandığı hissedildi. Sonra anlaşıldı ki bu orada yaşayan halkın bir hilesiymiş. Kabrin üzerine bir çatı yapmışlar; çatı dokunulduğunda sallanıyor ve çatı sallanınca da kabir hareket ediyormuş gibi hissediliyor; nasıl ki, gemiye hiç binmemiş bir kimse, gemiye binince sahilin hareket ettiğini zanneder. Mücavirlerin çatıdan uzak durmalarını emrettim. Birkaç salavât okudular, fakat kabirde hiçbir hareket hissedilmedi. Çatıyı bozup kabrin üzerine kümbet yapılmasını emrettim. Mücavirleri de böyle bir hareketten tehditle menedildiler.”³²

Bâbü'r eski dönemlerde kutsallığından bahsedilen bir çeşmeyi de görmek istemiştir. Fakat çeşmeyi bulamamıştır. Bu hususlara duyduğu merak Bâbü'r'ün yeni bilgileri öğrenme isteğine güzel örneklerdendir. Aynı şekilde ilk duyduğu normal dışı durumları hemen inkâr etmek yerine, bizzat giderek ve tespitler yaparak bunun gerçek olup olmadığını anlatmıştır.

کتاب لاردا بتیب تور لار کیم غزنی دا بر چشمه باردور کیم اکر نجاست و قاذورات نی بو چشمه غه سالسا لا شار اول زمان تلغاق و طوغاق و یاغین و چا پقون بولور ینه بر تاریخ دا کورلوبتور کیم رای هند سبکتکین نی غزنی دا محاصره قیلغاندا سبکتکین بویورور کیم بو چشمه غه نجاست بله قاذورات سالورلار تلغاق و طوفان و یاغین و چابقون بولور بو حیل بله اول غنیم نی دفع قیلور مین غزنی دا هر نچه تجسس قیلدیم بو چشمه دین هیچ کیم نشان پرمادی

“Kitaplarda yazıldığına göre, Gazne'de bir çeşme varmış ve bu çeşmeye süprüntü atarlarsa, o zaman dalga, taşma, yağmur, ve tipi yağarmış. Bir tarih kitabında görüldüğüne göre, Hind padişahlarından biri, Sebük-Tegin'i Gazne'de

³¹Bâbü'rname: 131b.

³²Bâbü'rname: 138a, 138b.

kuşattığında Sebük-Tegin'in emriyle bu çeşmeye süprüntü ve pislik atılır; dalga, taşma, yağmur ve tipi ortaya çıkar ve bu şekilde düşmanı defeder. Ben Gazne'de ne kadar araştırdıysam da hiç kimse bu çeşmenin yeri hakkında bilgi veremedi.”³³

سلطان محمود نيك قبرى غزنى نيك محلاتى دادور كيم سلطان قبرى اندا اوجون روضه ديرلار
غزنى نيك يخشى اوزومى روضه دين دور اولادى سلطان مسعود بله سلطان ابراهم نيك قبرى هم غزنى
دادور متبرك مزارات غزنى دا بسيار دور

“Sultan Mahmud'un kabri Gazne civarındaki mahallelerin birindedir ve sultanın kabri orada bulunduğu için buraya Ravza* (bahçe) derler. Gazne'nin iyi üzümü Ravza'da yetişir. Evladı Sultan Mesud ile Sultan İbrâhim'in kabri de Gazne'dedir. Bu gibi mübarek mezarlar Gazne'de çoktur.”³⁴

Edebiyat

Klasik İran şiirinin menşei Gazne olmuştur. Firdevsî meşhur eseri Şâhnâme'yi burada yazmıştı. Bâbü'r yer yer Şâhnâme'den alıntılar yapmıştır. Bunlardan bir örnek verecek olursak:

*“İyi bir isimle ölürsem ne ala; bana ün lazım, çünkü sonuçta vücud ölecektir.”*³⁵

Bir başka yerde de şu şekilde bir kullanışı olmuştur:

عمر شيخ ميرزا... حضرت خوجه عبید الله غه ارادقى بار ایدی صحبت لار یغه بسیار مشرف
بولوب ایدی حضرت خوجه هم فرزند ديب ایردیلار روان سوادى بار ایدی خمستين و مثنوی کتاب لار
ینی و تاریخ لارنى اوقوب ایردی اکثر شا هنامه اوقور ایدی طبع نظمی بار ایدی شعرغه پروا قیلماس
ایدی

Ömer Şeyh Mirza... Hoca Hazretlerinin³⁶ müridiydi ve sohbetleriyle çok defa şe-

³³Bâbü'rname: 139a.

*Ravza, Gaznenin 2 km doğusunda yer alır.

³⁴Bâbü'rname: 138a.

³⁵Bâbü'rname: 314b.

³⁶Hoca Ubeydullah Ahrâr: Bâbü'r'ün hatıratında en çok andığı büyük Nakşi Şeyhlerinden. Bâbü'r, Ubeydullah Ahrâr'dan saygı ile bahsettiği kadar hiçbir Hoca'dan bahsetmemiştir. Bir tane örnek verecek olursak:

سه شبه كچه سى صفر اى نيك يكرمى يتى سيدا حضرت خواجه عبید الله نيك والديه رسال سى نى نظم قیلما ق خا
طر یمغه كچتى حضرت نيك روحى غه التجا قیلیب كونكلومكا كچوردوم كيم اكر بو منظور اول حضرت نيك مقبولی
بولور خود نجوك كيم صاحب قصیده برده نيك قصیده سى مقبول توشوب اوزى افلج مرضى دين خلاص بولدى مين
داغى بو عارضه دين قوتولوب نظميم نيك قبولیغه دلیلی بولغوسیدور

Salı günü gecesi, sefer ayının yirmi yedisinde (10 Kasım) Hoca Ubeydullah hazretlerinin Vâliyye Risâlesini nazma çevirmek aklıma geldi. Hazretin ruhuna sığınıp gönlümden “Eğer bu manzume, o hazret tarafından beğenilirse – nitekim Kaside-i Bürde sahibinin kasidesi beğenilip kendisi felç hastalığından kurtulmuştu – ve ben de bu hastalıktan kurtulursam, bu da nazmımın kabul olunduğuna bir delil olur” diye düşündüm. (Bâbü'rname: 346a) Bâbü'rname'deki diğer örnekler için Bkz: Avci, *Erscheinungsform des İslâm im Bâbü'rname*,

reflendirilmiştir. Hoca Hazretleri de ona “oğlum” diye hitap ederdi. Okuyup yazmayı iyi bilirdi. Hamseteyin*, tarih kitaplarını ve Mesnevî'yi* okuyup incelemişti. Sık sık Şâhnâme* okurdu. Şiire yeteneği vardı, fakat bunu önemsemezdi.³⁷

Tarım

Bâbü, gittiği şehirlerin mali kaynaklarını da incelemiştir. Yöre halkı geçimini ne ile sağlar. Bu şayet hayvancılık ise hayvanın cinsine kadar tanır. Bu tarım ile ilgiliyse bu hangi tarım ürünüdür ve bölgeye nasıl bir katkı sağladığını da anlatmıştır. Aynı şekilde bu o yöredeki meyveler içinde geçerli olmuştur. Bâbü, birçok bölgenin kavununu karşılaştırmıştır. Üzüm aynı şekilde. Bâbü'nün, hatıratı boyunca en çok bahsettiği meyve kavun, denilse yanlış olmaz.

غزنی اوزومی بخشراق بولور قاوونی هم کابل قاوونی دین ارتوق راق دور المه سی یخشی بولور هندستانغه اینتارلار ایکنی بسیار پرمشقت تور هر مقدار یر کیم ایکارلار یوزیکا تمام یانکی توفراق هر یل کیورورلار ولی کابل ایکنی دین مونیک ایکنی نیک حاصلی ارتوغراق دورردین ایکارلار تمام هندستانغه بارور بو ایل نیک یخشی محصولی روین دور

“Gazne'nin üzümü Kâbil'inkinden daha iyidir. Kavunu da Kâbil kavunundan daha iyidir. Elması da iyi olur; Hindistan'a ihraç ederler. Ekini fevkalade eziyetle elde edilir; ektikleri her miktar yerin üstünü her yıl tamamıyla yeni toprakla örterler. Fakat oranın ekininin mahsulü Kâbilin mahsulünden fazladır. Boya-kökü eker ve Hindistan'ın her tarafında ihraç ederler. Bu ahalinin en iyi mahsulü boya köküdür.”³⁸

Bölgenin üzümü meşhur olunca kendisi ile birlikte bu bölgenin şarabı da meşhur olur. Aynı şekilde Gazne'nin şarabının makbuliyetinden bahseden Bâbü, birçok yerde şarap içmesinden bahsediyor fakat hangi bölgenin şarabı olduğundan

9-15. Ubeydullah Ahrâr'ın hayatı hakkında daha fazla bilgi için Bkz: Necdet Tosun, “Ubeydullah Ahrâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 19-20.

*Hamse: Nizâmî Gencevî'nin hamsesi ile 1. Haşt Bahış, 2. İskandar-nâme, 3. Panc Ganc, 4. Laylî u Macnûn ve 5. Şirin u Husrav mesnevilerinden oluşan Emir Dehlevî'nin (1203-1320) hamselerine verilen isim. Bkz. Mehmet Kanar, “Nizâmî Gencevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 183-185.

*Mesnevî: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) tasavvuf anlayışını içeren İslâm kültürünün en önemli eserlerinden biri. Bkz. Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 325-334.

*Şâhnâme: Firdevsî'nin, İran'ın millî destanı ve Fars edebiyatının en büyük eserlerinden biri kabul edilen Şâhnâme, bütün dünya klasikleri arasında da eşsiz bir yere sahiptir. Bkz. Mehmet Kanar-Zuhal Kültürel, “Şâhnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 290-292.

³⁷Bâbü'nâme: 7a.

³⁸Bâbü'nâme: 137b, 138a.

bahsetmemiştir. Fakat buranın şarabından iki yerden “Gazne şarabı” şeklinde bahsetmesi bölgenin şarabının meşhur olduğunu göstermektedir.

محمد شريف منجم شوم نفس هم بولار بيله كيلدى بابادوست سوچى كيم چاغير اوچون كابل غه
باريب ايدى غزنى نيك موجه چاغيرلاريدىن اوج قطار تيوه دا بوكلاب اول هم بولار بيله كيلدى
“Muhammed Şerîf Münecim* uğursuzu da bunlarla gelmişti. Şarap getirmek için
Kâbil’e giden Baba Dost Suçî* da Gazne'nin makbul şarabından üç katar deve
yükü ile birlikte bunlarla geldi.”³⁹

Bâbü, bir başka yerde Gazne'den gelen özel şaraplarla sohbet ortamından aldığı zevkten bahsetmektedir:

خواجه كلان غزنى چاغرلاريدىن بر نچه يتوه دا يوكلاتيب ايدى خواجه كلان نيك يورتى بر لمبند
يدا واقع بولوب ايدى كيم قورغان غه و اوردوغه مشرف ايدى اندا مجتى توتولولوب بعضى ايل جاغير
ايچنى لار بعضى ايل عرق اجتى لار طور صحبتى ايدى

“Hoca Kelân*, Gazne şaraplarından birkaç deve yükü yükletmişti. Hoca Kelân'ın yurdu kurgana ve ordugaha bakan bir tepede bulunuyordu. Orada sohbet edildi, bazı kişiler şarap bazı kişilerde rakı içtiler. Güzel bir sohbet oldu.”⁴⁰ Bâbü'nün içkiye tövbe etmeden çok içtiği ile ilgili kendi anlatımlarını hatıratında çokça görmek mümkündür. İçkiye tövbesinden sonra birçok kişi içmemek üzere tövbe etmiştir. Bazı yerlerde canının içki içmek istediğini ifade etse de Bâbü tövbesinden sonra içki içmemiştir.

Bölgedeki Av Hayvanları

Bâbü gittiği bölgelerin av hayvanları ile ilgili de bilgi verir. Kendisi de aynı zamanda avcılığa çıkan ve avlanmayı seven bir kişidir. O yüzden av hayvanları ile ilgili de bölgeden bölgeye farklılıkları da anlatmıştır. Aşağıdaki örnek bunlardan sadece bir tanesi:

غزنيك اق كيكي و قولانى بولور غزنى نيك اق كيكي چه سميز كيك كم يردا بولغاي مازلار
“Gazne'nin Akgeyiği ve yaban eşiği vardır. Gazne'nin akgeyiği kadar semiz geyik az yerde bulunur.”⁴¹

SONUÇ

*Bu şahıs daha önce Bâbü'nün hizmetinde bulunmuş fakat daha sonra kovulmuştur.

*Hümayûn'un nökerlerinden. *Nöker*: Moğollar'da ve Türk devletlerinde öncelikli görevi askerlik olan kul ve hizmetkâr sınıfı. Bkz. Zerrin Günel, “Nöker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 216-217.

³⁹Bâbü'nâme: 311a, 311b.

**Hoca Kelân Bey*: Hoca Yahyâ'nın torunu, (Ömer Şeyh Mirza devrinin belli başlı şahsiyetlerinden) Mevlânâ Muhammed Sadr'ın oğlu, Bâbü'un emirlerden.

⁴⁰Bâbü'nâme: 260a.

⁴¹Bâbü'nâme: 142a.

Gazne, Bâbü'ün hatıratı boyunca anlattığı az sayıdaki şehirlerinde birisidir. Bununla birlikte Bâbü bu şehri çok beğenmemiş, örneğin bir Kâbil veya Semerkand gibi şehirlerden bahsettiği zamandaki coşkuyu Gazne'yi anlatırken göstermemiştir. Bilakis yer yer şikayetlerini yazmıştır. Bâbü'ün buranın tek başına alınmaya değer veya yerleşmeye değer bir yer olmadığını biliyor ve zaman zaman bu manada sözler kullanmıştır. Bu türlü şikayetler ordudan ve komutanlardan da gelmiştir hatta bazı komutanlar buradan ayrılmak için izin istemişler ve ayrılmışlardır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Bâbü fethettiği yerler açısından çok önemli bir yere sahip olan Gazne'yi bu stratejik durumundan dolayı terk etmek istememiştir. Fethettiği yerleri elinde tutmak ve imparatorluğun sınırlarının daha da genişleyebilmesi için Gazne elde tutulmalıydı. Bâbü, burada bulunduğu süre içerisinde şikayetlere değer vermeden, buralarda yaşayabileceği yerler inşa etmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Avcı, Mesut. *Erscheinungsform des Islam im Baburname*. Berlin: Logos Verlag, 2017.

- *Ethnien in Zentralasien im Baburname*. Kirchem: Verlagshaus Schlosser, 2019.

Aydın, Cengiz – Aydın, Gülseren. “Batlamyus”. *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*. 5: 196-199. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Bâbü Mirza, Zahîruddîn Muhammad. *Baburname*. Chaghatay Turkish Text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian Translation, Turkish Transcription, Persian Edition and English Translation by W.M. Thackston, Jr., Sources of Oriental Languages – Literatures 18, Edited by Şinasi Tekin and Gönül Alpay Tekin, Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations. Harvard University, 1993.

Bâbü Mirza, Zahrudin Muhammad. *Baburname*. Trc. Reşit Rahmeti Arat. Önsöz ve Tarihi Özet: Y. Hikmet Baydur. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006.

Beveridge, Annette S. *The Babar-Nama*. Being The Autobiography of the Emperor Babar, the Founder of the Moghul Dynasty in India, Written in Chaghatay Turkish; now Reproduced in Facsimile Form a Manuscript Belonging to the Late Sir Salar Jang of Haydarabad, and Edited with a Preface and Indexes, Printed for: The Trustees of the „E. J. W. GIBB MEMORIAL“ and Published by Messrs. Luzac and Co., LTD., 46, Great Russell Street. London: W.C.r., 1971.

Ceyhan, Semih. “Mesnevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*. 29: 325-334. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Dames, M. Longworth. "Gazne". *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 741-742. Eskişehir: MEB Devlet Kitapları, 2001.

El-Hamevî, Yâkût. *Mu'cemü'l-büldân*. 4: 292. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.

Fayda, Mustafa. "Siyer ve Meğâzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 324-326. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk. *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih için çağdaş bir metodoloji*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Günal, Zerrin. "Nöker". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 216-217. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Hofman, Henry. *Turkish Literature A Bio- Bibliographical Survey, Section III, Moslim Central Asian Turkish Literature Being in the Main*. 1-3: 162-191. Utrecht: BRILL, 1969.

Humphreys, Stephen. *İslâm Tarih Metodolojisi – Bir Sosyal Tarih Uygulaması*. Trc. Murtaza Bedir, Fuat Aydın. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.

İbn Battûta, Ebû Abdullah b. Abdullah el-Levâtî et-Tancî, *Tuhfetü'n-Nûzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve'l-Acâibi'l-Esfâr, (Büyük Dünya Seyhatnamesi)*. Trc. Muhammed Şerif Paşa. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1989-1992.

İbnü'l-Esîr, Ali b. Muhammed b. Abdilkerim el-Cezerî eş-Şeybanî. *El-Kâmil Fi't-Târîh*. Trc. Heyet. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2016.

İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshâk. *el-Fihrist*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*. Trc. Abdurrahman Elmalı-Mehmet Akbaş. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.

Kanar, Mehmet. "Nizâmî Gencevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 183-185. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Kanar, Mehmet – Kültürel, Zuhâl. "Şâhnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 290-292. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Konukçu, Enver. "Gazne". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 13: 479-480. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Roux, Jean-Paul. *Büyük Moğlların Tarihi BABUR*. Trc. Lale Arslan-Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.

Schönig, Claus. "Die Betrachtung der Natur im Baburname". *Beiträge zum Göttinger Umwelthistorischen Kolloquium 2008-2009*. Nşr. Bernd Herrmann. Göttingen: OPAC, 2009.

Sezgin, Fuat. *Geschichte des Arabischen Schrifttums*. 1:193. Mainz: BRILL, 1967.

Tosun, Necdet. “Ubeydullah Ahrâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 19-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.